

Ketenverantwoordelijkheid

Doel en uitgangspunten van deze notitie

De leden van het MVO Platform leggen met dit document hun gezamenlijke visie vast over het onderwerp ketenverantwoordelijkheid. Het doel van dit document is:

- invulling te geven aan de verantwoordelijkheid van maatschappelijke organisaties, om hun verwachtingen op dit onderwerp duidelijk te maken;
- een bijdrage te leveren aan de coherentie van het debat over ketenverantwoordelijkheid;
- een aanvulling te geven op het advies *Duurzame Globalisering, een wereld te winnen* dat de regering deze zomer ontving van de Sociaal-Economische Raad (SER);
- aanbevelingen te doen aan de overheid en het bedrijfsleven.

Voor deze gezamenlijke visie is uitgegaan van het op MVO van toepassing zijnde internationale stelsel van rechten, plichten, normen en richtlijnen, zoals beschreven in het *MVO Referentiekader*.

Dat een onderneming verantwoordelijkheid draagt voor zijn productie- en handelsketens ligt besloten in de definitie voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) die het MVO Platform hanteert in haar MVO Referentiekader:

'MVO is een resultaatgericht proces waarbij een bedrijf over de gehele keten van zijn activiteiten verantwoordelijkheid neemt over de effecten van deze activiteiten op sociaal, ecologisch en economisch gebied, daarover verantwoording aflegt en de dialoog aangaat met belanghebbenden.'

Uitgangspunt is dus een verantwoordelijkheid over de gehele keten. De mate waarin een bedrijf verantwoordelijk is binnen een keten, wordt bepaald door onder andere de invloed van het bedrijf en de ernst van mogelijke misstanden die plaatsvinden in de keten.

Onderstaande tekst benoemt de vrijwillige ketenverantwoordelijkheid die anno 2008 wordt betracht door bedrijven en de huidige rol die overheden en maatschappelijke organisaties spelen. Daarnaast wordt ingegaan op ketentransparantie en ketenaansprakelijkheid.

Het MVO Platform acht meer ketentransparantie (openheid van bedrijven) van groot belang om de bestaande vrijwillige ketenverantwoordelijkheid op een hoger niveau te krijgen. Via ketenaansprakelijkheid (het juridisch verankeren van ketenverantwoordelijkheid) kunnen minimumeisen gaan gelden voor alle bedrijven.

1. Inleiding: wie controleert de internationaal opererende ondernemingen?

Op het gebied van mensenrechten, arbeidsvoorwaarden en milieu zijn bedrijven regelmatig betrokken bij misstanden in hun handels- en productieketens (hierna: ketens). In het bijzonder in ontwikkelingslanden – waar bedrijven die op de Nederlandse markt opereren volop handelsrelaties hebben – zijn er problemen.

Misstanden kunnen zich in alle schakels van ketens voordoen. Soms doen deze zich voor aan het begin van de keten (denk bijvoorbeeld aan milieuvervuiling door oliewinning/mijnbouw en kinderarbeid bij katoenteelt), soms liggen ze halverwege de keten (denk bijvoorbeeld aan de arbeidsvoorwaarden in *sweatshops*), soms in de gebruiksfase (denk bijvoorbeeld aan de wapenindustrie) en soms in de afvalfase (denk bijvoorbeeld aan het dumpen van elektronica en het slopen van schepen). In al deze gevallen en bij verschillende eigendoms- en handelsrelaties is er volgens het MVO Platform sprake van ketenverantwoordelijkheid.

Overheden willen om verschillende redenen het internationaal opererende bedrijfsleven slechts in beperkte mate sturen en toetsen. Internationale normen voor mensenrechten, arbeidsvoorwaarden (ILO) en milieu zijn moeilijk juridisch afdwingbaar. Zelfs als bedrijven de wet overtreden zijn de juridische mogelijkheden beperkt.

Alleen voor de meest fundamentele mensenrechten zijn er internationale normen die binnen hun invloedssfeer ook voor bedrijven gelden. Voor zover deze normen in de Nederlandse (straf)wetgeving zijn verankerd, is er de *Wet Internationale Misdrijven*. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om medeplichtigheid aan oorlogsmisdaden. Ook al vinden schendingen buiten Nederland plaats, het in Nederland gevestigde bedrijf is strafbaar. Andere harde internationale normen zijn er bijvoorbeeld tegen corruptie en voor aansprakelijkheid bij bepaalde rampen, zoals een olieramp. Hiermee zijn dan alle internationale normen opgesomd die hard juridisch afdwingbaar zijn.

De speciale VN-vertegenwoordiger op het gebied van mensenrechten en internationaal opererende ondernemingen, John Ruggie, concludeerde april 2008 dat regeringen onvoldoende bestuurlijke mogelijkheden hebben om negatieve mensenrechten consequenties van de geglobaliseerde markt tegen te gaan. Ruggie spreekt over *governance gaps*. Hoogleraar en Europees deskundige op het gebied van aansprakelijkheidsrecht Cees van Dam vat dit in zijn recente publicatie *Onderneming en mensenrechten* als volgt samen: *'Trade has been globalised, justice not yet.'*

Een aantal multinationals neemt actief verantwoordelijkheid voor het naleven van mensenrechten, arbeidsvoorwaarden en milieubehoud binnen hun ketens. Zij leggen hun toeleveranciers gedragscodes op en hebben controlesystemen om de naleving te toetsen. Deze afspraken tussen afnemers en toeleveranciers komen tot stand op basis van vrijwilligheid. Daarbij is niet vanzelfsprekend dat internationaal geaccepteerde normen de basis vormen. Maar, het is een belangrijk begin.

De huidige vrijwillige en naar eigen inzicht van elk bedrijf gedefinieerde praktijk rond ketenverantwoordelijkheid draagt echter onvoldoende bij aan:

- een goede leefomgeving voor mensen;
- duurzame ontwikkeling, mensenrechten en werknemersrechten;
- bescherming van consumenten tegen onduurzaam geproduceerde producten; dierenwelzijn.

Afsluitend: Door de voortgaande globalisering komt meer invloed bij het bedrijfsleven te liggen. Bedrijven kunnen een wezenlijke rol spelen bij het naleven en versterken van internationale normen rond mensenrechten, arbeidsvoorwaarden en milieu. Tot op heden scheppen overheden onvoldoende mogelijkheden om het bedrijfsleven te toetsen en sturen. Consumenten, vakbonden, maatschappelijke organisaties en enkele ondernemingen roepen daarom overheden op met minimeisen een verplichte bodem in de markt te leggen en daarenboven vrijwillige verbeteringen te ondersteunen.

2. Ketenverantwoordelijkheid: een drietraps raket

In het debat over ketenverantwoordelijkheid vindt het MVO Platform drie invalshoeken van belang.

Allereerst zijn **ketentransparantie en traceerbaarheid** relevant. Om – ook door de regering bepleite – ketenverantwoordelijkheid vorm te geven is het noodzakelijk dat bedrijven meer open zijn over de oorsprong van hun producten en over hoe ze omgaan met maatschappelijke problemen die zich in hun ketens voordoen (hun ketenbeheer).

Ten tweede is het belangrijk om **vrijwillige ketenverantwoordelijkheid** te bevorderen die bedrijven nu vrijwillig en op basis van zelfregulering op zich nemen om ketens meer duurzaam te maken. Overheden en maatschappelijke organisaties kunnen hierbij bedrijven op allerlei manieren stimuleren.

Ten derde is het nodig om minimeisen voor ketenverantwoordelijkheid **juridisch te verankeren** (ketenaansprakelijkheid) om misstanden en achterblijvers (*free riders*) aan te kunnen pakken.

3. Ketentransparantie

Bedrijven kunnen op verscheidene manieren transparanter zijn over de ketens waarin zij opereren en de rol die ze daarin vervullen:

- vermelding in het maatschappelijk jaarverslag wat de sociale en milieumomstandigheden zijn waaronder producten en diensten in hun ketens tot stand komen;
- aangeven welke gedragscodes en controlesystemen, inclusief internationale normen rond maatschappelijk verantwoord ondernemen, worden gehanteerd en de uitvoering daarvan beschrijven;
- deelname aan een keurmerk(traject), zodat de consument informatie krijgt over de aard en mate van duurzaamheid van een product. Voorbeelden zijn het FSC-keurmerk voor hout, het MSC-keurmerk voor vis, het Fairtrade keurmerk en het EKO-keurmerk;
- verantwoording afleggen – proactief – over maatschappelijke problemen waarbij een bedrijf nauw is betrokken (denk bijvoorbeeld aan klimaatverandering, of alcoholgebruik onder jongeren). Bovendien kan het bedrijf aangeven hoe ze bijdraagt aan de aanpak van het probleem;
- op aanvraag informatie leveren aan consumenten, bedrijfsklanten en maatschappelijke organisaties. Consumenten vragen bijvoorbeeld op welke wijze producten zijn gemaakt, zodat zij deze informatie kunnen laten meewegen bij hun keuze voor een product. Maatschappelijke organisaties vragen informatie, die alleen bij het bedrijf voorhanden is, om daarmee bij te dragen aan verbeteringen in de ketens van het bedrijf.

De overheid hanteert anno 2008 diverse instrumenten om traceerbaarheid van producten en ketentransparantie door bedrijven te bevorderen. De belangrijkste zijn:

- de wetgeving op voedselveiligheid;
- de jaarlijkse Transparantiebenchmark over MVO-verslagen van de 200 grootste Nederlandse ondernemingen;
- de doelstelling van de Rijksoverheid om vanaf 2010 enkel nog duurzaam in te kopen;
- de (vooralsnog summiere) voorlichting aan consumenten over keurmerken (www.consuwijzer.nl);
- de mogelijkheid om via de Consumentenautoriteit misleidende keurmerken op eindproducten aan te pakken.

Voor achterblijvers heeft de overheid nog geen minimeisen. Ze kan een aantal extra maatregelen nemen voor ketentransparantie. Het juridisch verankeren van ketenverantwoordelijkheid (ketenaansprakelijkheid) moet in het verband van de Europese Unie worden geregeld. Maar bedrijven en Nederlandse overheid kunnen initiële stappen in ketentransparantie zelf zetten. De overheid kan het opstellen van maatschappelijke jaarverslagen verplicht stellen, inclusief criteria waaraan de verslagen moeten voldoen (bijvoorbeeld richtlijnen van het Global Reporting Initiative of de Raad voor de Jaarverslaggeving) en sancties bij niet nakomen.

Ook kan de overheid de consument het recht geven op informatie over bepaalde ethische aspecten van het productieproces. Op die manier wordt voldoen aan MVO-standaarden verheven tot kwaliteit van een product en wordt de consument in staat gesteld zijn rol aan te nemen als bewuste speler op de markt en te 'stemmen met zijn winkelwagen'. Concurrentie tussen de verschillende producenten, aangevuurd door bewuste consumenten, zal leiden tot een verbetering in het naleven van deze normen door internationaal opererende bedrijven.

Tot slot kan de Nederlandse overheid erop toezien en bevorderen dat bedrijven hun stakeholders, in het thuisland maar vooral ook in het land waar problemen zich voordoen, structureel betrekken bij hun ketens.

4. Vrijwillige ketenverantwoordelijkheid

Het stemt hoopvol dat ketenverantwoordelijkheid een erkend belangrijk MVO-aspect is geworden. Overheden en bedrijven ontkennen hun verantwoordelijkheid niet meer volkomen. Voorloperbedrijven nemen stappen om productieomstandigheden te verbeteren.

De relevantie voor het bedrijfsleven

Voor bedrijven is ketenverantwoordelijkheid van belang ter verlaging van het risico op waardevernietiging (reputatieverlies) en/of om juist te komen tot waardecreatie (profilering in de markt). Het is de verantwoordelijkheid van ondernemingen om duurzame waarde te creëren voor alle stakeholders. Die waarde bestaat onder andere uit een goede bedrijfsvoering, goede arbeidsvoorwaarden voor werknemers/leveranciers, een gezonde leefomgeving en rendement voor de aandeelhouder.

Ketenverantwoordelijkheid impliceert helderheid en dialoog met belanghebbenden over de aan toeleveranciers gestelde duurzaamheidseisen. De geldende MVO-eisen zijn in een breder kader van kwaliteitseisen opgenomen in gedragscodes en objectief vastgelegd in verifieerbare standaarden met heldere controlesystemen om naleving te toetsen. Ketenverantwoordelijkheid is bovendien geïntegreerd in het inkoopbeleid, de productontwikkeling, de controle over productieproces en -keten en de daaraan gekoppelde risicomangementsystemen. Verscheidene bedrijven zijn hier in gefragmenteerde vorm al enigszins mee bezig.

Goede controle over product en productieproces door de gehele keten heen kan leiden tot tevreden werknemers die langer in dienst blijven en tot een groter vertrouwen van klanten en zakenpartners. En het draagt bij aan duurzame ontwikkeling. Een gedeeltelijke of gefragmenteerde verantwoordelijkheid kan leiden tot juridische en financiële gevolgen en reputatieschade voor een bedrijf of product.

De rol van maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke organisaties kunnen een belangrijke rol spelen als zij over meerdere jaren een constructieve dialoog aangaan met een bedrijf of met een gehele sector (via een sector- of multistakeholderinitiatief), oplossingen voor misstanden aandragen en de meerwaarde van ketenverantwoordelijkheid demonstreren. Dat kan in het moederland, maar juist ook in het land waar problemen zich voordoen. Maatschappelijke organisaties hebben een functie als *countervailing power* tegen de gevestigde machten van overheid en bedrijfsleven. Zij zijn het 'maatschappelijk geweten'.

Maatschappelijke organisaties stellen misstanden en onwil tot verbetering van bedrijven soms via de publieke opinie aan de kaak. Via deze negatieve benadering zijn bedrijven te beïnvloeden die gevoelig zijn voor reputatieschade, bijvoorbeeld omdat ze duidelijk afhankelijk zijn van (en zichtbaar voor) bepaalde stakeholders zoals consumenten. Positief aan deze benadering is dat de publieke opinie op de hoogte raakt van misstanden, en daarmee de noodzaak voor regelgeving door de overheid meer ondersteunt.

Maatschappelijke organisaties kunnen reeds ingevoerde wetten gebruiken om via jurisprudentie wettelijke mogelijkheden voor ketenverantwoordelijkheid aan te jagen. Tot op heden is het bestaande recht nog weinig beproefd.

Ook kunnen maatschappelijke organisaties bij misstanden een klacht indienen tegen een bedrijf dat volgens hen niet voldoet aan de OESO richtlijnen. Het Nationale Contactpunt (NCP) in Nederland beperkt zich namelijk niet langer tot investeringsgerelateerde onderwerpen, maar zegt ook misstanden in ketens mee te willen nemen.

Overheidsmaatregelen

De Nederlandse overheid prikkelt bedrijven tot ketenverantwoordelijkheid, vooral als deze een directe relatie met de overheid aangaan. Voorbeelden zijn:

- MVO-toetsing bij financiering en kredietverzekeringen, zoals via het financieel buitenlandinstrumentarium thans al gebeurt;
- het stellen van MVO-voorwaarden bij subsidieregelingen (bijvoorbeeld het stellen van duurzaamheidscriteria aan biomassa);
- MVO-toetsing bij handelsmissies.

Via deze afhankelijkheidsrelatie kan de overheid veel bedrijven bereiken.

Het toetsen van bedrijven op de MVO-kwaliteit van hun activiteiten kan echter meer omvatten, zoals het voldoen aan de OESO richtlijnen voor multinationale ondernemingen, aangevuld met concrete eisen op het gebied van sociale aspecten, milieubeleid en corruptie (omkoping).

Een belangrijk initiatief in Nederland met betrekking tot kinderarbeid in de ketens van bedrijven is de door de hele Kamer aangenomen motie van kamerlid Voordewind. Deze stelt dat bedrijven die overheidssteun krijgen (bijvoorbeeld subsidies, kredieten of meegaan met handelsmissies) inzichtelijk moeten maken dat zij in hun keten geen gebruik maken van kinderarbeid. Als bedrijven dat niet kunnen, moeten ze een 'openbaar tijdsgebonden plan hebben' om kinderen van werk naar school te krijgen, anders wordt de overheidssteun stopgezet. Er wordt nu gewerkt aan het omzetten van de motie in concrete plannen. Dezelfde principes die in de motie zitten – transparantie en zichtbare actie om misstanden aan te pakken – zouden ook toegepast moeten worden op andere (fundamentele) arbeidsnormen en milieunormen.

Via het beleid om vanaf 1 januari 2010 alleen nog duurzaam in te kopen, kan de overheid een belangrijke impuls geven aan duurzame productie/consumptie en veel meer bedrijven prikkelen tot het nemen van verantwoordelijkheid voor hun keten. Niet alleen de overheidsopdrachten zelf, maar ook het feit dat een onderneming daardoor erkenning krijgt voor haar duurzaamheid, vergroot de marktkansen voor leveranciers van duurzame producten en diensten.

Het Rijk heeft als doel dat de inkoop en aanbestedingen van de Rijksoverheid in 2010 voor de volle 100 procent duurzaam zijn. Gemeenten willen in 2010 voor 75 procent duurzaam inkopen en provincies en waterschappen voor 50 procent. Het beleid moet nog concreter worden ingevuld. Want weliswaar is politiek vastgesteld welke sociale criteria worden toegepast (m.n. de fundamentele arbeidsnormen), maar niet hoe daar mee gewerkt gaat worden. Bijvoorbeeld hoe ver in de keten de verantwoordelijkheid reikt en hoe de verificatie gaat plaatsvinden. Daarnaast zijn de milieucriteria vrij zwak en, evenals de sociale criteria, nog niet toegepast op het merendeel van de productgroepen. De overheid moet vaart maken om haar doelstellingen in 2010 te realiseren. Een groot deel van de vertraging zit hem in de vraag wat juridisch geoorloofd is, waarbij verschillende juridische scholen elkaar bestrijden. De EU-wetgeving is weliswaar vaag, maar dat geeft juist ruimte om te experimenteren – de Zweden werken bijvoorbeeld volop met sociale criteria bij de aanbesteding en hebben duurzaam inkopen in de wet vastgelegd. De onduidelijke EU-wetgeving geeft aanleiding om meer duidelijkheid van de Europese Unie te krijgen of anders zelf daarvoor een duidelijk Nederlands juridisch kader te creëren.

De Nederlandse overheid heeft samen met verschillende stakeholders in 2008 het Initiatief Duurzame handel (IDH) opgericht. Het IDH is bedoeld om enkele in Nederland gebruikte producten en diensten maatschappelijk meer verantwoord te maken en zich daarbij te richten op het begin van de keten. Het IDH richt zich op initiatieven van specifieke bedrijven en stakeholders. Voorlopig gaat het om de sectoren soja, tropisch hout, cacao, natuursteen, thee en toerisme.

5. Juridisch verankeren van ketenverantwoordelijkheid: ketenaansprakelijkheid

Bedrijven die betrokken zijn bij misstanden in de ketens waaruit zij hun producten betrekken of waarin zij diensten aanbieden, zijn tot nu toe niet of nauwelijks strafbaar te stellen. Zij kunnen zelf beslissen of zij actie ondernemen tegen schendingen van normen of wetgeving in hun keten. Regels voor ketenaansprakelijkheid kunnen een einde maken aan deze ongewenste situatie.

Ketentraceerbaarheid en -aansprakelijkheid zijn al een geaccepteerd verschijnsel in de voedingsector. Voedselveiligheid is hier de grote maatschappelijke kwestie. Voedingsbedrijven in Europa zijn verplicht de herkomst en bestemming van in de keten gebruikte ingrediënten zodanig te documenteren dat ze binnen twee werkdagen de gevraagde informatie kunnen leveren aan de autoriteiten. Deze traceerbaarheidseis is sinds 2005 vastgelegd in de *Europese Algemene Levensmiddelen Verordening (General Food Law)*, gebaseerd op het preventieve ISO 22000 (HACCP) keurmerk. Bovendien houdt de Voedsel- en Warenautoriteit via de Nederlandse *Wet Productenaansprakelijkheid* bij overtredingen van de voedsel- en productveiligheidsregels de detailhandelaar aansprakelijk en niet de toeleverancier. Deze ketentraceerbaarheid en -aansprakelijkheid voor voedselveiligheid is eenvoudig te combineren met verantwoord ondernemen. Het voorbeeld toont aan dat het bedrijfsleven in staat is haar keten te controleren als zich belangwekkende maatschappelijke problemen kunnen voordoen.

Voor een beperkt aantal sectoren en misstanden is de Europese Unie al aan de slag met ketenaansprakelijkheid die verder gaat dan engere productveiligheidseisen. Zo wil de EU via het FLEGT-actieplan (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*) de handel in illegaal gekapt hout tegengaan. Houthandelaren worden dan verplicht hun keten te controleren. Een ander, toe te juichen initiatief, is het onderzoek dat de EU gaat verrichten naar de mogelijkheden voor een importverbod van producten die met de ergste vormen van kinderarbeid tot stand zijn gekomen. Naast een mogelijk importverbod zijn ook maatregelen nodig om de betrokken kinderen van werk naar school te begeleiden en de volwassenen aan 'fatsoenlijk' werk binnen of buiten de sector te helpen.

Naast illegale kap en kinderarbeid zijn er meer MVO-misstanden in ketens. Het ligt voor de hand dat hier regels voor komen. Bedrijven moeten in hun thuisland voor de rechter gedaagd kunnen worden indien zij betrokken zijn bij het in stand houden van illegale en/of onacceptabele praktijken in hun keten.

De juridische toetssteen voor de bepaling of een bedrijf schuldig is of niet, kan het antwoord zijn op de volgende vraag: kan de rechter in alle redelijkheid het bedrijf veroordelen wegens het in stand houden van de misstanden? In een concrete casus spelen vragen als: kon het bedrijf weten van de misstanden in zijn keten?; hoe ernstig zijn de misstanden?; welke stappen heeft het bedrijf genomen om misstanden te voorkomen, aan verbeteringen te werken, of de betrokkenheid bij de misstanden te stoppen?; in welke mate vinden de misstanden binnen de invloedssfeer van het bedrijf plaats?

De European Coalition for Corporate Justice (www.corporatejustice.org, een platform van EU-landenorganisaties waaronder het Nederlandse MVO Platform) pleit bij de EU voor regelgeving voor ketenaansprakelijkheid op een dergelijke basis. Het pleidooi sluit aan bij het Global Reporting Initiative en een studie van het Danish Institute for Human Rights. In het *GRI Boundaries Protocol* van het Global Reporting Initiative wordt het handelingsperspectief en de verantwoording daarover afhankelijk gemaakt van de mate van invloed en de aard van de impact. Het Danish Institute for Human Rights hanteert in haar rapport *Complicity in human rights violations: a responsible business approach to suppliers* een viertal basisprincipes om de mate van verantwoordelijkheid te bepalen. Dat zijn: de mate van afhankelijkheid van de toeleverancier van de opdrachtgever (*enabling principle*), het causaliteitsprincipe, de ernst van de schendingen en de mate van invloed.

Als er wetgeving komt voor aansprakelijkheid in thuislanden (inclusief sancties), dan zullen bedrijven zich meer gaan inspannen om hun betrokkenheid bij misstanden te verminderen. De wetgeving alleen al zal dus een preventieve werking hebben en misstanden doen verminderen. Door naast Europese bedrijven ook de bedrijven die op de Europese markt actief zijn onder de wetgeving te laten vallen, komt een mondiaal gelijk speelveld voor ondernemingen in zicht.

Echter, om aan de wetgeving maatschappelijke dynamiek en jurisprudentie mee te geven, is meer nodig. We noemen hier twee belangrijke voorwaarden. Op de eerste plaats moet de toegang tot rechtspraak voor eisers buiten Europa verbeteren, zowel juridisch als financieel. Op de tweede plaats

dient toegang tot informatie van bedrijven afgedwongen te kunnen worden. Een antwoord op bovenstaande juridische vragen is immers vaak alleen via informatie van het bedrijf zelf te krijgen.

6. Ketenverantwoordelijkheid en kleine producenten

Er is een keerzijde aan toenemende kwaliteits- en duurzaamheidseisen: mondiale inconsistentie en verwarring. Deze kan vooral nadelig uitpakken voor kleine producenten die niet de mensen of middelen hebben om aan alle eisen te voldoen. Een voorbeeld van een vermeend negatief effect is GlobalGAP, een van de weinige certificeringssystemen die strikte naleving eist op minimumeisen en consistent producenten uitsluit die daaraan niet voldoen, inclusief veel kleine boeren.

Vanuit het oogpunt van beheersbaarheid en overzichtelijkheid wordt bij ondernemingen een trend zichtbaar van een 'concentratie van leveranciers' (waarbij de leverancier vaak groter is dan het merk). Je zou dit kunnen zien als een (positieve) stap terug in de globalisering (niet meer overal maar kopen, een einde aan de 'race to the bottom'). Deze monopolisering leidt echter ook tot grote machtsconcentratie en mondiale afhankelijkheid van een klein aantal grote ondernemers, tot verlies aan diversiteit en tot toenemende uitsluiting van de kleine(re) producent en producentengroepen en per saldo tot verlies aan werkgelegenheid.

Een antwoord op deze problemen voor de kleine producenten is dat de *Global Standard Setting Bodies* die de standaarden (en duurzaamheidseisen) ontwikkelen, maatregelen inbouwen om de capaciteiten van ketenpartners te versterken zodat zij aantoonbaar aan de eisen in de keten kunnen (blijven) voldoen. Ook maatschappelijke organisaties kunnen hierin een belangrijke rol spelen.

Een vergelijkbaar inzicht dat door de praktijk ontstaat (bijvoorbeeld bij inkopers verenigd in het Ethical Trading Initiative) is de onverenigbaarheid tussen enerzijds het voldoen aan MVO eisen en anderzijds de inkooppraktijk die alsmaar vraagt om lagere prijzen en grotere flexibiliteit van de toeleveranciers. Alleen als alle bedrijven binnen een bepaalde (mondiale) productieketen gedragscodes in zowel de productie als in de inkoop implementeren en faciliteren, dan ontstaat er een voorwaardenscheppende omgeving en een gelijk speelveld (*level playing field*). De Tropical Commodity Coalition (TCC) is bezig dit doel te realiseren voor koffie, thee en cacao. Ook in andere ketens kan aan dit doel gewerkt worden.

Aanbevelingen voor de Nederlandse overheid

Bovenstaande beschouwing leidt tot de volgende aanbevelingen van het MVO platform aan de overheid:

1. **Ketenaansprakelijkheid.** Bedrijven moeten in hun thuisland voor de rechter gedaagd kunnen worden, indien zij betrokken zijn bij het in stand houden van illegale en/of onacceptabele praktijken in hun keten. De Nederlandse overheid moet zich inzetten voor regelgeving op ketenaansprakelijkheid, in Nederland en in de EU. Voor een grotere slagkracht en het toewerken naar een gelijk speelveld voor alle ondernemingen, is regelgeving door de EU voor bedrijven die op de Europese markt actief zijn te verkiezen boven Nederlandse regels. Daar waar de EU nog geen beleid heeft, kan Nederland als eerste stap eigen regels ontwikkelen. Verbetering van toegang tot recht en informatie zijn nodig om de regelgeving effectief te maken.
2. **Ketentransparantie.** De Nederlandse overheid moet traceerbaarheid en transparantie op productieproces- en productniveau door bedrijven afdwingen. Consumenten hebben het recht te weten onder welke omstandigheden producten of diensten tot stand zijn gekomen, zodat zij hun verantwoordelijkheid voor duurzame consumptie kunnen waarmaken. Maatschappelijke organisaties hebben deze informatie nodig om bij te kunnen dragen aan verbeteringen in de ketens van bedrijven.
3. **Duurzaam inkopen door de overheid.** Duurzaam inkopen moet een wettelijke grondslag krijgen; zoals dat onder meer in Zweden het geval is. Daarvan moet ketenverantwoordelijkheid

deel uitmaken. De huidige doelstelling om de inkopen en aanbestedingen van de Rijksoverheid in 2010 voor de volle 100 procent duurzaam te laten zijn (voor gemeenten en voor provincies en waterschappen zou ook 100 procent moeten gaan gelden) is pas geslaagd als daarmee ook de frequente schendingen van rechten en milieuschade in ketens daadwerkelijk worden aangepakt.

4. Andere aanbevelingen voor de overheid:

- a. het steunen van *countervailing power* in de maatschappij (bijvoorbeeld vakbonden, niet-gouvernementele organisaties en andere maatschappelijke organisaties), zodat zij kunnen bijdragen aan het duurzaam maken van de samenleving;
- b. het bijdragen aan en investeren in een voorwaardenscheppende omgeving in producentenlanden, zowel op het niveau van de nationale overheid als op het niveau van producenten zodat zij de capaciteit hebben om aan MVO-eisen in de toeleveringsketen te voldoen;
- c. het integreren in het handelsbeleid van de internationale verplichtingen die voortvloeien uit het internationaal recht en deze permanent, ook in EU-verband, inbrengen in handelsonderhandelingen en –overeenkomsten;
- d. het streven naar coherentie tussen de verschillende overheidsinstanties op het terrein van duurzaamheid en MVO;
- e. het monitoren en evalueren van de daadwerkelijke effecten van het MVO-beleid op mens en milieu, waaronder voortgang rond duurzaam inkopen.
- f. corrigerend optreden door bijvoorbeeld uitsluiting van overheidsteun bij overtreding van OESO richtlijnen en andere schendingen van internationale normen.
- g. het stimuleren en ondersteunen van inspanningen die bedrijven verrichten om hun MVO-gedrag in de keten te verbeteren en de hierna volgende aanbevelingen daadwerkelijk uit te voeren.

Aanbevelingen voor het bedrijfsleven in Nederland:

- a. het transparant zijn over de gehele keten en met tijdsgebonden planning gericht werken aan verbetering van duurzaamheidnormen in de keten;
- b. het vaststellen welke MVO-problemen in de handels- en productieketen de meeste aandacht behoeven ('ken uw keten') en actief stappen zetten om problemen te voorkomen, te verminderen of te stoppen door het aanwenden van invloed op toeleveranciers (verticale aanpak);
- c. het zoveel mogelijk kiezen voor toeleveranciers die kunnen aantonen te voldoen aan duurzaamheidnormen en toeleveranciers de randvoorwaarden bieden om aan MVO-eisen te kunnen voldoen;
- d. het creëren van een gelijk speelveld en het vergroten van gezamenlijke invloed met sectorgenoten op een bepaalde keten (horizontale aanpak), vooral waar een bedrijf niet zelfstandig in staat is verbeteringen te bewerkstelligen (bijvoorbeeld door het nemen van keteninitiatieven);
- e. het streven om te behoren tot de beste van de betreffende sector of keten op MVO-gebied en het goede voorbeeld te geven aan anderen;
- f. het actief betrekken van lokale betrokkenen/stakeholders (maatschappelijke organisaties, vakbonden, werkgeversorganisaties, overheid) in het land waar de problemen zich voordoen en in het thuisland van de onderneming, bij het inzicht krijgen in en het oplossen van problemen en het voldoen aan maatschappelijke verwachtingen. Daarbij is het cruciaal om aan deze groepen verantwoording af te leggen ('accountability') over ketenverantwoordelijkheid.